

Jaký bude další vývoj učilišť?

Jaromír Coufalík

Letos v červnu vydalo Středisko vzdělávací politiky Pedagogické fakulty Univerzity Karlovy v Praze studii J. Kouckého aj. Kovařovice Nová rizika a nové příležitosti. Perspektivy středního vzdělávání (vyšlo v UN č. 23-24). Studie mimo jiné upozorňuje na očekávaný vývoj českého středního školství a na možné problémy, které by se v příštích letech mohly bez adekvátních opatření dále vyhrotit a zkomplikovat další vývoj jak v rámci školské soustavy, tak i mimo ni.

Studie, kterou by si měl přečíst každý, kdo se zajímá o střední školy, kromě jiného ukazuje, že v dosavadním i očekávaném vývoji našeho středního školství dochází k závažným změnám v počtech a struktuře žáků středních škol. Největší změny se týkají středních odborných učilišť (dále jen učiliště), jimiž se chci zabývat.

Statistiky říkají, že před 17 lety vstupovalo do 1. ročníku denního studia na učilištích asi 106 tisíc absolventů základní školy. Dnes je to méně než 50 tisíc. Počty žáků přijímaných na gymnázia a SOŠ se za tutéž dobu téměř nezměnily. Prognózy naznačují, že za 8 let (v roce 2015) bude na učiliště vstupovat už jen necelých 22 tisíc absolventů základní školy (z toho do učebních oborů asi 14 tisíc), zatímco počty přijímaných do dalších druhů středních škol se zvýší.

Co je příčinou takového vývoje, který je velmi neobvyklý i v mezinárodním měřítku a dosud se nad ním vcelku nikdo nepozastavuje? Podle mého názoru je příčin několik. Jednou z nich je fakt, že učiliště prodělala ve srovnání s dalšími druhy středních škol nejvíce změn. Nejčastěji se u nich měnili zřizovatelé (navíc i odpovědná ministerstva), nejvíce se změnilo jejich financování. Většina praktické složky výuky tvořící asi třetinu celkového počtu hodin se musela v důsledku privatizace podniků přenést z podniků do školních dílen. To zhoršilo poznávání reálného světa práce, které je ro tento druh škol stěžejní.

Snad nejsilnější příčinou jsou změny v prestiži různých povolání nebo činností, k nimž došlo ve společnosti. Zvýšila se prestiž obchodních, ekonomických a právních činností, zatímco prestiž řemeslných a dělnických činností klesla. To se odrazilo v poptávce uchazečů o středoškolské vzdělávání, která je nyní v rozhodující míře ovlivňována přáními uchazečů a jejich rodičů, často vzdálenými reálné situaci na trhu práce a potřebám zaměstnavatelů.

Další příčinou poklesu žáků učilišť je demografický vývoj. Jak se však ukazuje, snižování počtu mladých lidí ve středoškolském věku ovlivňuje počet žáků pouze u učilišť, nikoliv u dalších druhů středních škol. Tam navzdory poklesu populačních ročníků počty žáků buď stagnují, nebo se dokonce zvyšují.

Za jednu z příčin poklesu počtu žáků učilišť považuji i školskou politiku. Ta u nás v jinak pozitivní snaze podporovat rozvoj maturitních vzdělávacích programů vyzdvihuje a oceňuje jiné druhy středních škol, nikoliv učiliště. To přesto, že tzv. přidaná hodnota vzdělání je u učilišť pravděpodobně vyšší než u jiných druhů středních škol, a přesto, že práce učitelů na učilištích je nejnáročnější. Ovlivňují se tak stanoviska veřejnosti a bezděčně či záměrně se přispívá k omezování počtů uchazečů o učiliště. Atmosféru, v níž učiliště pracují, pak ještě dokresluje média poukazující bez potřebných vysvětlení na lepší znalosti žáků gymnázií a

SOŠ než učilišť. Často se také v tisku setkáváme s nesmyslným vyjádřením „střední a učiliště“, které budí dojem, že učiliště ani nejsou střední školy.

Jak vedle toho vypadá vývoj mimo školství, v hospodářství... V období 1990 – 2005 se u nás podíl osob zaměstnaných v průmyslu pomalu snižoval, ale loni se pokles zastavil a počet i podíl zaměstnanců průmyslu se zvýšil. Zaměstnanost loni vzrostla zejména ve zpracovatelském průmyslu, který u nás patří k „tahounům“ hospodářského růstu. Podíl pracovníků zařazených do tříd klasifikace zaměstnání 6 – 9, které nejvíce odpovídají absolventům učilišť, se za posledních 13 let snížil o necelých 16 %, přičemž v posledních 5 letech téměř stagnuje. Lze tak říci, že relevantní hospodářské ukazatele týkající se absolventů učilišť se v posledních 15 letech snižovaly asi třikrát pomaleji než počty žáků učilišť. Nebo jinak řečeno: snižování počtu žáků učilišť je asi třikrát rychlejší, než odpovídá vývoji hospodářských ukazatelů. Podobný vývoj lze očekávat i v příštím období. Vývoj ve školství je tedy jiný než v hospodářství.

Důsledky tohoto vývoje jsou již několik let patrné. Projevují se sice i ve školství, ale především mimo ně. Jejich hlavním projevem je stále se zvyšující neuspokojená optávka zaměstnavatelů po kvalifikovaných řemeslnících a dělnících. Jak výstižně vyjádřil jeden zkušený úspěšný generální ředitel výrobního podniku, není dnes problém získat zakázku, ale je problém získat pracovníky, kteří by zakázku realizovali. Rozsáhlý průzkum NÚOV již před dvěma lety zjistil, že mezi 10 nejhledanějšími profesemi bylo 7 dělnických. Není snad přehnané tvrzení, že nedostatek absolventů učilišť se začíná stávat limitujícím faktorem rozvoje podniků.

Existující nedostatek kvalifikovaných řemeslníků a dělníků se bude v příštích letech dále prohlubovat. Pravděpodobně se dále zvýší počet učebních oborů bez žáků a pro vyjádření počtu absolventů dalších oborů na národní úrovni budou postačovat jednociferná a dvouciferná čísla. Na druhé straně lze očekávat zvyšující se počty zahraničních dělníků. Se zřetelem k odchodu mnoha starších dělníků a řemeslníků do důchodu, které stále vzácnější absolventi učilišť nenahradí, se tak budou dále snižovat počty i podíly českých pracovníků v dělnických a řemeslných profesích.

Jaký by měl vlastně být podíl žáků či absolventů učilišť (a ovšem i dalších druhů středních škol), aby k takovým diskrepancím nedocházelo? Není mně známo, že by tak užitečná analýza existovala, a proto jsme odkázáni jen na hrubé odhady. Ostatně nejde jen o střední školství. Ví u nás někdo, kolik absolventů terciárního vzdělávání a v jaké struktuře asi bude odpovídat potřebám českého hospodářství, pokud nechceme, aby absolventi vysokých škol vykonávali činnosti středoškoláků?

Se zřetelem k údajům ze zahraničí a ke specifické struktuře českého hospodářství odhaduji, že podíl absolventů učilišť by u nás neměl klesnout asi pod 35 %. Takový podíl by mohl lépe odpovídat jak potřebám zaměstnavatelů, tak i trvalé potřebě mít ve školské soustavě vzdělávací programy pro ty, kteří nikdy nebudou mít z různých důvodů ambice získat terciární vzdělávání. Ve skutečnosti ovšem bude brzy podíl žáků učilišť výrazně nižší a nedá se s tím už téměř nic dělat. Lze s tím vůbec něco dělat?

Pro nejbližší léta už, bohužel, jen málo, pro příští léta snad ano. Ačkoliv k řešení naznačené situace mohou přispět i instituce školské (například snahou o posílení prestiže učilišť a větší pozorností učilištím ve školské politice), nejučinnější nástroje mají podle mého názoru v rukou zaměstnavatelé. Stručně řečeno: budou-li chtít zaměstnávat nové absolventy učilišť,

nebude to už většinou zadarmo jako dosud, ale bude je to něco stát. Z krátkodobého hlediska například formou vyšších mezd pracovníků nedostatkových profesí, z dlouhodobějšího hlediska formou spoluodpovědnosti a spolufinancování odborného vzdělávání v učilištích. Tím bychom se ostatně přiblížili poměrům obvyklým ve většině zemí EU a nepotřebovali bychom k tomu žádný duální systém. Že na to zaměstnavatelé nebudou ochotni přistoupit? Však také nemusí, pokud budou umět rozvíjet své podniky bez absolventů učilišť.